

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОЗАЧИШИНА Оксана Леонідівна

УДК 811.11+81'42

**ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОЯВИ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ
(на матеріалі американської прози ХХ сторіччя)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі лексикології та стилістики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Воробйова Ольга Петрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра лексикології та стилістики
англійської мови, завідувач кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Колегаєва Ірина Михайлівна,
Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова, кафедра лексикології та
стилістики англійської мови, завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Мартинюк Алла Петрівна,
Харківський національний університет
ім. В.Н.Каразіна, кафедра перекладу та
англійської мови, доцент

Провідна установа Львівський національний університет
імені Івана Франка, кафедра перекладознавства та
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура,
Міністерство освіти і науки України, м. Львів

Захист відбудеться “20” червня 2003 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.02 Київського національного лінгвістичного університету (03680, Київ-150, вул. Червоноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету за адресою: Київ-150, вул. Червоноармійська, 73.

Автореферат розісланий “19” травня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.Е.Левицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена вивченню англомовних художніх текстів у ракурсі мовних виявів авторської гендерної приналежності. У даній роботі під поняттям *гендер* розуміються динамічні, культурно детерміновані соціальні особливості чоловіків і жінок – носіїв відмінних картин світу, які реконструюються в основних своїх рисах на базі мовних засобів. З огляду на історично та культурно варіативну природу гендерної специфіки мовлення, дослідження зосереджується на аналізі художніх текстів, написання яких обмежується рамками ХХ сторіччя й автори яких належать до однієї – американської – культурної спільноти.

Проблема взаємозв'язку мовлення з гендером мовця розглядається у рамках гендерології в цілому (О.Кісь) та гендерної лінгвістики (лінгвістичної гендерології) зокрема (Д.О.Добровольський, А.В.Кириліна). Характерною рисою гендерних студій у лінгвістиці є тісний зв'язок із феміністським рухом. Іншою особливістю гендерних лінгвістичних досліджень є їхній міждисциплінарний характер, розгляд гендеру як своєрідної “інтриги, в основі якої сплітається безліч наук про людину” (І.І.Халєєва): психологія та психолінгвістика (В.П.Багрунов, І.С.Кон, Т.О.Рєпіна, О.М.Холод та ін.); соціологія та соціолінгвістика (В.Д.Бондалетов, Т.Б.Крючкова, Е.А.Плісовська, Н.Дж.Смелзер та ін.); прагматика та комунікативна лінгвістика (Д.Кемерон, Дж.Коутс, Р.Лакофф, А.П.Мартинюк, Д.Таннен та ін.), а також літературознавство (В.Вулф, С.Гілберт, С.Губар, С.Павличко та ін.) і наратологія (С.Лансер, А.Лі, П.Метсон, К.Мецей та ін.).

Значні можливості для дослідження особливостей мовлення чоловіків і жінок відкриває теорія мовної особистості, розроблена Ю.М.Карауловим. Поняття “мовна особистість” може стосуватись як окремо взятої людини, так і групи людей, які є носіями спільної картини світу (О.В.Красильникова, О.О.Леонтьєв, О.О.Селіванова), оскільки свідомість та досвід, що формує свідомість, можуть бути не лише індивідуальними, а й колективними (Г.Г.Слишкін). Таким чином, чоловіки та жінки розглядаються нами як гендерно диференційовані мовні особистості, що належать до гендерно дистинктивних субкультур (К.Мілет) та є виразниками гендерно відмінних ціннісних поглядів, які знаходять відбиток у мовленні представників двох статей (Дж.Коутс, С.МакКоннел-Джінет, Д.Таннен, П.Фішмен, Дж.Холмс та ін.).

Актуальність теми визначається антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної парадигми, зростаючим інтересом мовознавців до виявлення взаємозв'язку між мовною особистістю та породжуваним нею мовленням. Осмислення проблем семантики художнього тексту з позицій гендерної лінгвістики дозволяє глибше проникнути у прихований зміст твору, адекватніше зрозуміти установки письменника як носія гендерно маркованих ціннісних позицій, що є невід'ємним складником мовної особистості автора.

Для вивчення лінгвістичних проявів гендерних особливостей художніх текстів нами сформульовано таку *робочу гіпотезу*: будь-який художній текст більшою чи меншою мірою несе на собі відбиток гендерних ознак автора. Ці гендерно зумовлені риси, що є результатом гендерно специфічного досвіду,

втіленням різних ціннісних позицій чоловіків і жінок, проявляються у трьох основних аспектах: в особливостях організації авторських знань про світ та про градацію цінностей у ньому; у специфічних поглядах письменника/письменниці на правила побудови мовленнєвої взаємодії; в емоційних пріоритетах автора, його/її уявленнях про “належні” емоції та їхню інтенсивність. Гендерні прояви когнітивних, комунікативних та емотивних преференцій автора зумовлюються комплексом чинників, серед яких важливу роль відіграють специфічні для певного мовного соціуму гендерні мовленнєві стереотипи.

Зв’язок роботи з науковими темами. Дослідження виконано відповідно до плану наукових розробок кафедри лексикології та стилістики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету в межах комплексної колективної теми “Основні категорії стилістики та лінгвістики тексту в синхронії й діяхронії та лінгвометодичні аспекти їхнього дослідження”. Проблематика дисертації належить до кола питань держбюджетної наукової теми Міністерства освіти й науки України “Мовні системи. Динаміка функціонування фонетичних, граматичних та лексичних одиниць: когнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти (германські, романські та українська мови)” (тему затверджено вченою радою КДЛУ, протокол №5 від 24 січня 2000 року).

Дисертація ставить за **мету** визначення гендерних характеристик обраного корпусу американських прозових текстів ХХ сторіччя в аспекті специфіки когнітивного, комунікативного та емотивного стилів мовної особистості авторів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **основних завдань**:

- встановити основні чинники гендерної диференціації англійського художнього мовлення з урахуванням відповідних гендерних відмінностей усного мовлення;
- окреслити узагальнений стереотипний портрет мовної особистості англійських авторів двох статей з позицій відмінностей їхнього когнітивного, комунікативного та емотивного стилів;
- * виявити основні риси когнітивного стилю колективної мовної особистості авторок аналізованих текстів;
- * описати специфіку проявів комунікативного стилю авторок досліджуваних оповідань;
- * визначити особливості емотивного стилю письменниць;
- * провести зіставне дослідження когнітивного, комунікативного та емотивного стилів мовних особистостей Ф.С.Фіцджеральда та З.Фіцджеральд.

Об’єктом дослідження є англійські художні тексти, розглянуті у ракурсі їх гендерно маркованих рис як відбитку ціннісних установок письменників – носіїв певних гендерних субкультур.

Предметом дисертаційного дослідження є втілені в англійському художньому тексті особливості когнітивного, комунікативного та емотивного стилів колективної мовної особистості авторів-жінок, а також індивідуальної мовної особистості письменників різної статі.

Матеріалом дослідження слугували 100 оповідань та три романи загальним обсягом близько 2200 сторінок. Оповідання американських жінок-письменниць

XX сторіччя обирались для реконструкції гендерно залежних тенденцій у жіночих англомовних художніх текстах. Роман “Hide and Seek” Дж.Паттерсона, що написаний автором-чоловіком від імені персонажа-жінки, аналізується з позицій втілення стереотипних особливостей жіночого мовлення. Два інші романи – “Save Me the Waltz” З.Фіцджеральд та “Tender is the Night” Ф.С.Фіцджеральда – виступали основою вивчення індивідуально-авторського аспекту гендерної варіативності художнього мовлення. У результаті аналізу, зосередженого на *авторській розповіді*, було виокремлено 3990 гендерно маркованих одиниць – ідеологем, дескрипторів ідеологем, наратем, емотем, модифікаторів емотем.

При вивченні фактичного матеріалу застосовувались **методи** концептуального, контекстуально-інтерпретативного та комунікативно-прагматичного аналізу у поєднанні з підрахунками отриманих мовних даних. Використання методики *концептуального аналізу*, що базується на теорії концептуальної метафори, дозволило окреслити прототипові поля базових концептів авторської тропеї та прослідкувати гендерно обумовлені когнітивні пріоритети авторів. *Комунікативно-прагматичний аналіз* знайшов застосування при визначенні особливостей наративних стратегій і тактик авторів аналізованих текстів. *Контекстуально-інтерпретативний аналіз* задіяно при тлумаченні мовних явищ у конкретному контексті та визначенні зв'язку цих явищ з гендерними характеристиками письменників. *Кількісні методи* слугують засобом виявлення градації пріоритетів мовної особистості авторів досліджуваних творів.

Наукова новизна дослідження полягає в застосуванні міждисциплінарного підходу, що ґрунтується на розгляді мовної особистості як єдності її когнітивного, комунікативного та емотивного стилів. Вперше запропоновано визначення емотивного стилю мовної особистості та уточнено поняття комунікативного стилю з урахуванням гендерної специфіки мовлення. Виділено та описано основні одиниці трьох вказаних стилів. Новими є спостереження та висновки стосовно тенденцій вияву “чоловічості” й “жіночості” у текстах американських авторок XX сторіччя, їх співвідношення з гендерними мовленнєвими стереотипами. Вперше в ракурсі маніфестації гендерних рис когнітивного, комунікативного та емотивного стилів досліджено мовні особистості З.Фіцджеральд й Ф.С.Фіцджеральда.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що в ній традиційні проблеми семантики художнього тексту осмислюються з позицій гендерної лінгвістики; пропонуються способи виявлення й інтерпретації гендерно маркованих одиниць як показників когнітивного, комунікативного та емотивного стилів авторів. У роботі окреслено шляхи можливої реконструкції гендерно залежних рис мовної особистості письменників на базі англомовного художнього тексту. Здійснене дослідження є внеском у вирішення актуальних питань семантики художнього тексту, когнітивної лінгвістики та наратології.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його положень та висновків у курсі стилістики англійської мови (в розділах “Стилістична диференціація сучасної англійської мови”, “Стилістична семасіологія”, “Стилістика тексту”, “Образ автора”, “Образ персонажа”, “Образ

читача”), у розробці спецкурсів, що потребують врахування гендерного фактора у художньому тексті (лінгвопоетика, лінгвістика тексту, інтерпретація тексту, наратологія), а також на заняттях з аналітичного та домашнього читання на факультетах іноземних мов педагогічних інститутів і університетів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на наукових конференціях Вінницького державного педагогічного університету “Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вузі та школі” (1995-2002), на науково-практичній конференції “Мова – освіта – культура: наукові парадигми і сучасний світ” (Київ 2001), на національних конференціях TESOL Ukraine “The Art and Science of TESOL” (Вінниця 1997), “Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond” (Львів 2000), “The Way Forward to English Language and ESP Teaching in the Third Millennium” (Київ 2001), “Exploring EFL Challenges with TESOL Community” (Чернігів 2002), на міжнародній науковій конференції “Мова і культура” (Київ 1999), на Всеукраїнській науковій конференції “Граматичні категорії української мови” (Вінниця 2001), на міжнародній науковій конференції “Текст у лінгвістичній теорії та в методиці викладання філологічних дисциплін” (Мозирь 2001).

Публікації. Основні положення роботи висвітлено в 5 статтях, опублікованих у фахових збірниках наукових праць, та 2 тезах наукових конференцій.

Загальний обсяг роботи. Обсяг основного тексту дисертації – 208 сторінок, загальний обсяг роботи – 316 сторінок. Дисертація містить вступ, три розділи з висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел та сім додатків. У тексті дисертації вміщено 2 рисунки та 2 таблиці.

У вступі викладено мету та завдання дослідження, сформульовано робочу гіпотезу, обґрунтовано актуальність теми, охарактеризовано фактичний матеріал, окреслено новизну отриманих результатів та запропонованих підходів, визначено теоретичне та практичне значення роботи, сформульовано положення, що виносяться на захист.

У першому розділі аналізуються чинники гендерної диференціації художнього мовлення з урахуванням відповідних факторів усного мовлення, визначаються найсуттєвіші стереотипні риси когнітивного, комунікативного та емотивного стилів мовної особистості англомовних авторів різної статі.

Другий розділ присвячено виявленню основних гендерних рис художніх текстів американських авторок. Обґрунтовується вибір одиниць аналізу когнітивного, комунікативного та емотивного стилів мовної особистості, досліджується кількісний та якісний склад визначених показників трьох стилів. Отримані результати зіставляються зі стереотипними ознаками англомовних жіночих художніх текстів.

У третьому розділі зіставляються індивідуальні мовні особистості англомовних авторів двох статей з позицій особливостей когнітивного, комунікативного та емотивного стилів.

У загальних висновках підводяться підсумки здійсненого дисертаційного дослідження та окреслюються перспективи подальших наукових розвідок у галузі вивчення гендерних характеристик англомовної художньої прози.

У додатки винесено дані про частоту тематичних угруповань ідеологем та дескрипторів ідеологем, емотем та модифікаторів емотем в оповіданнях американських авторок ХХ сторіччя; дані стосовно “жіночих” та “чоловічих” референтів і корелятив образності у романах “Tender is the Night” та “Save Me the Waltz”, а також угруповань модифікаторів емотем у зазначених романах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1. “Лінгвосоціальні та історико-культурологічні аспекти гендерної диференціації англійського мовлення”. Дослідження генезису гендерної варіативності мовлення потребує інтеграції біологічного, психологічного та соціального аспектів аналізу. Основними *біологічними детермінантами* гендерних особливостей мовлення можна вважати різницю в гормональній діяльності та хромосомному наборі чоловіків і жінок, що обумовлюють статевий дипсихізм (В.П.Багрунов), який проявляється в неоднаковому характері мислення, особливостях пам’яті, специфіці сприйняття дійсності, а також у рівні емоційності чоловіків і жінок (С.В.Васильєв, В.А.Геодакян, Дж.Б.Стумп). Хоча біологічна стать дається людині від народження, *психологічне усвідомлення власної статевої приналежності* – гендерна ідентичність – є результатом складного процесу, що поєднує онтогенез, гендерну соціалізацію та розвиток самосвідомості (І.С.Кон, М.Х.Мелтсас, Н.Дж.Смелзер). Вагому роль у становленні гендерної ідентичності відіграють *соціальні фактори* – наявні в суспільстві гендерні стереотипи, що виступають еталонами поведінки, в тому числі й мовленнєвої, для осіб різних статей, формуючись на основі специфічного для різних соціумів розподілу гендерних ролей (В.Є.Каган, К.Мілет, Т.О.Репіна), зокрема, на характерній для патріархальних і постпатріархальних культур зайнятості чоловіків у суспільних видах діяльності (публічній сфері) та традиційній домашній сфері зайнятості жінок. Соціальні параметри, що є похідними від психобіологічних чинників, відображаючи природні статево-диференційні ознаки, разом з тим, є досить незалежними від останніх і значним чином домінують над ними.

Наведені фактори гендерної диференціації мовлення однаковою мірою стосуються як усного, так і художнього мовлення представників двох статей, проте гендерна специфіка художнього мовлення визначається впливом деяких додаткових соціальних чинників. Основним із них слід вважати становлення жіночої літературної традиції, яка в історичному плані характеризується більш пізнім початком, порівняно з чоловічою (М.Е.Віснер, В.Вулф, К.Каплан, П.Морріс), “закритістю” для жінок певних жанрів і тем (М.Барет, Д.Кемерон, М.Мудуре, М.Б.Роуз), упередженістю літературної критики щодо творів авторів-жінок (С.М.Гілберт, С.Губар, Е.Шоултер). Врахування особливостей творчого процесу, зокрема у контексті літературної традиції, дозволяє проникливіше інтерпретувати текст, виявляти в ньому глибинні коди та символи (В.Агеєва).

Теорія мовної особистості (Ю.М.Караулов) дає змогу розглядати мовні явища в тісному зв’язку з людиною, її мисленням та включеністю в соціальні відносини. Мовна особистість, що являє собою досить багатогранне утворення,

може бути представлена в найбільш загальному вигляді як єдність її когнітивної, комунікативної та емотивної сфер, а особливості мовленнєвої діяльності особистості – як відбиток її когнітивного, комунікативного та емотивного стилів. **Когнітивний стиль** мовної особистості розглядається в роботі як мовна специфіка відображення, обробки й оцінки інформації адресантом усного мовлення/автором художнього тексту. Під **комунікативним стилем** розуміється сукупність особливостей мовлення адресанта (автора) як свідчення схильності до актуалізації певного різновиду комунікативних стратегій. **Емотивний стиль** мовної особистості визначається як характерний спосіб передачі суб'єктом мовлення власних емоцій та – у художньому тексті – емоцій персонажів за допомогою мовних одиниць різних рівнів. Формування стилів мовної особистості чоловіків і жінок відбувається під визначальним впливом гендерних стереотипів.

До основних стереотипних рис *когнітивного стилю* представників двох статей належить протиставлення чоловічої глобальності, напруженості чоловічих інтересів у макросвіт та жіночої обмеженості, спрямованості інтересів жінок на найближче оточення – у мікросвіт (Н.В.Бардіна, О.Вейнінгер, О.Єсперсен, І.П.Тарасова). Найбільш яскравою стереотипною рисою гендерної специфіки *комунікативного стилю* виступає уявлення про переважання змагальних, авторитарних тенденцій у мовленні чоловіків та дружній, підтримуючий характер жіночого мовлення (Д.Гейдж, П.Екерт, Д.Кемерон, Р.Лакофф, А.Ушід, Дж.Холмз). Стереотипізація рис *емотивного стилю* мовної особистості чоловіків і жінок базується на переконанні носіїв буденної свідомості в надзвичайній емоційності жінок (О.Єсперсен, Р.Лакофф, Т.Г.Медведева, Н.Дж.Смелзер). Прийнято вважати, що жінки вільніше висловлюють так звані “почуття слабкості”: любов, ніжність, страх, сум, тоді як чоловіки розкутіше виявляють “почуття сили”: гнів, ворожість, впевненість (В.І.Батов, І.І.Морозова, Н.Дж.Смелзер). Зазначені риси, що відображають погляди носіїв буденної свідомості на усне мовлення чоловіків та жінок, прослідковуються й у стереотипних уявленнях про гендерні особливості художнього мовлення.

Найяскравіші ознаки мовлення представників двох статей, що закріплюються в буденній свідомості носіїв мови, часто використовуються при пародіюванні (О.А.Земська, М.В.Китайгородська, Н.Н.Розанова, І.П.Тарасова) чи імітації мовлення чоловіків і жінок (Е.Ш.Ісаєв, Д.О.Петренко, О.Д.Петренко). Підтвердження цьому знаходимо, зокрема, при аналізі роману сучасного американського письменника Дж.Паттерсона “Hide and Seek”, написаного автором-чоловіком від імені персонажа-жінки. Дослідження твору показало, що використання автором гендерних мовленнєвих стереотипів когнітивного, комунікативного та емотивного стилів сприяє ефективній імітації жіночого авторства, хоча й викликає відчуття деякої нарочитості через перебільшений характер тих жіночих рис, які автор приписує мовленню головної героїні. Насправді ж, як засвідчують гендерні дослідження усного (В.Л. ДеФрансіско, Д.Джеймс, Дж.Дракіч, С.Кларк, К.Едельські, Д.Таннен) й художнього мовлення (С.М.Гілберт, С.Губар, Р.Б.Дуплессіс, С.Міллз, Н.К.Міллер, П.Морріс, К.Рейнвотер, В.Шейк, М.Хайет), гендерні стереотипи не обов'язково збігаються з

дійсними особливостями мовлення представників двох статей. Базуючись в історичному ракурсі на традиційному розподілі гендерних ролей, гендерні мовленнєві стереотипи є досить стійким явищем, що “не встигає” за соціальними змінами. Важливим є також той факт, що чоловіки та жінки не є однорідними групами, а їхнє мовлення може значно різнитись залежно від мовленнєвої ситуації.

Розділ 2. “Відображення мовної особистості авторів-жінок у текстах американських оповідань XX сторіччя”. Вагомим показником особливостей **когнітивного стилю** мовної особистості американських жінок-письменниць є індивідуально-авторська образність – метафори й образні порівняння: референти й кореляти авторської тропеїки несуть на собі відбиток гендерної приналежності письменників як носіїв гендерно дистинктивного досвіду й гендерно відмінних ціннісних позицій. В основі цих міркувань лежить положення, згідно з яким образне осмислення фрагмента буття передбачає не просто знання мовцем відповідної ділянки дійсності (М.В.Нікітін), а й її значущість для суб’єкта мовлення, оскільки при інтерпретації свого оточення користувачі мови в першу чергу здійснюють категоризацію тих ситуацій і взаємодій, що є актуальними саме для них (Т.А. ван Дейк, В.Кінч). З іншого боку, вибір мовцем певних концептів царини джерела теж носить не випадковий характер, у ньому прослідковуються певні закономірності, зокрема, опора на добре знання творцем образності залучених реалій, на його/її безпосередній досвід (Дж.Лакофф, А.Ченкі), а також орієнтація на культурно дистинктивні ціннісні установки та еталони (Н.І.Сукаленко, В.М.Телія, Г.В.Шмельова). Таким чином, концепти царини мети – **ідеологеми** мовної особистості – являють собою сукупність тих понять, які, при акценті на них авторської думки, вимагають особливого – образного – способу вираження (Д.М.Колесник). Концепти царини джерела розглядаються в роботі як **дескриптори ідеологем**, що слугують понятійними фільтрами, посередниками для образного осмислення концептів царини мети.

Основним показником гендерної специфіки **комунікативного стилю** у нашому дослідженні є **наратема** художнього тексту, під якою розуміється домінуюча стратегія ведення літературного діалогу, що опирається на ряд комунікативних тактик. Наратема проявляється в тексті у трьох основних ракурсах: в особливостях втілення образу оповідача (**наратема інтенціональності**), образу персонажа-фокалізатора (**наратема фокалізації**) та образу читача (**наратема адресації**).

Вивчення комунікативного стилю американських авторок здійснюється, перш за все, з опорою на коментарі-узагальнення як один із засобів реалізації образу оповідача (Ж.Женет, Ш.Ріммон-Кенан). Частотне вклинювання оповідачем власних узагальнень, або ж намагання їх уникнути чи пом’якшити категоричність висловленої думки, може свідчити про ціннісні орієнтації письменника щодо літературної комунікації, а саме: про схильність до нав’язування своїх поглядів адресату “без права свободи на альтернативну дію з його/її боку” (О.О.Пушкін) чи, навпаки, про тенденцію надавати читачеві простір для власних висновків, “не виставляючи себе єдиним авторитетом у тексті, не кращим за читача і не протиставленим йому/їй” (Р.Б.Дуплессіс).

Особливості фокалізації як перспективи подання ситуацій та подій у художньому тексті (Ж.Женет) є вагомим показником гендерної специфіки комунікативного стилю авторок. Це пов'язано з тим, що гендерно диференційовані позиції суб'єктів фокалізації передбачають можливість гендерно специфічних призм презентації фабульних подій, за допомогою яких читачеві непомітно нав'язуються втілені у тексті цінності (Р.Вархол, К.Мецей, П.Морріс). Таким чином, **наратема фокалізації** не лише віддзеркалює авторські ціннісні установки, а й слугує засобом маніпулювання читачем (М.Баль) шляхом впровадження певної гендерної ідеології.

Гендерна специфіка комунікативного стилю мовної особистості великою мірою проявляється в авторському уявленні про значущого партнера по текстовій комунікації, в конструюванні образу уявного читача – **наратеми адресації**, що аналізується в дисертації з опорою на спеціалізовані та неспеціалізовані сигнали адресованості (О.П.Воробйова).

Особливості **емотивного стилю** письменників різної статі як результат інтеріоризації гендерно відмінних правил емоційної поведінки (В.А.Маслова, С.К.Табурова) стосуються не лише якості “чоловічих” та “жіночих” емоцій, а й сили вияву емоцій письменниками обох статей. У зв'язку з цим основною одиницею емотивного стилю мовної особистості пропонуємо вважати **емотему**, під якою ми розуміємо якісний різновид емоції, що позначається в художньому тексті. Виокремлення емотем здійснюється в роботі на базі лексики, що називає почуття, емоції та психічні стани. Засоби вираження різноманітних відтінків і ступеня вияву емоцій ми розглядаємо як **модифікатори емотем**, що репрезентують 4 угруповання: **інтенсифікатори** як мовні засоби підсилення емоцій; **гіперболізатори** як засоби перебільшення сили емоцій; **модератори**, що використовуються для відтворення незначних емоційних проявів чи їхнього пом'якшення, та **модифікатори якості**, основна функція яких полягає в максимально адекватному відображенні якісних особливостей складних, не завжди зрозумілих емоцій.

Аналіз **когнітивного стилю** письменниць дозволив виокремити 16 тематичних угруповань **ідеологем**, кількісна градація яких віддзеркалює основні тенденції бачення світу авторками досліджуваних оповідань. Результати дослідження вказують на те, що стереотип про спрямованість жіночих інтересів на найближче оточення має під собою реальні підстави. Так, до центральних концептів належать, зокрема, такі угруповання ідеологем: *частини тіла* (15,3%), *фізичні характеристики людини* (9%), *домашня сфера життєдіяльності* (6,4%), а також стереотипно “жіноча” *чуттєво-емоційна сфера психіки* (11%). Типово “жіночою” є й уважність авторок до різноманітних аспектів людських взаємин: ідеологеми тематичного угруповання *особливості соціальних стосунків* складають 11,3% усіх виокремлених референтів тропів. Помітною є надзвичайно дрібна деталізація вказаних стереотипно “жіночих” тематичних угруповань ідеологем. Так, ідеологеми концептуального підкласу “фізичні характеристики людини” охоплюють 11 концептуальних груп, при цьому привертає до себе увагу схильність письменниць до використання в ролі референтів образності

особливостей специфічно жіночого фізіологічного досвіду: вагітність, пологи, годування груддю, менструація. Наприклад: *She would like to say goodbye to him before submitting to that terrible struggle, that needless tug-of-war, as if she and the baby were fighting each other, striving for different ends, causing so much pain* (H.Hudson, 44). Наведене речення є прикладом образного відображення пологів, що бачаться авторці у вигляді фізичного протистояння жінки та народжуваної нею дитини, безглузлого перетягування канату, що спричиняє страшенні страждання.

Гендерно марковані когнітивні пріоритети авторок прослідковуються й у кількісному та якісному складі тематичного угруповання ідеологем *людина в цілому* (11,5%), де найчисленнішими є ідеологеми *жінка, дівчина* (5,9%), тоді як концептуальні референти *чоловік, хлопець* нараховують 2,7%, *дитина* – 1,8%, *люди* – 1,1% усіх ідеологем. Крім наявності значної кількості типово “жіночих” ідеологем у проаналізованих текстах, було виявлено також помітний інтерес письменниць до таких “гендерно нейтральних” аспектів буття, як *нежива природа* (7,4%) *природні феномени* (6,6%) та *жива природа* (5,15%).

Ідеологеми, що являють собою уособлення “чоловічих” інтересів макросвіту, є значно менш численними, складаючи периферію першого й другого рівнів: *абстрактно-філософські аспекти життя* (3,7%) та *смерті* (1,7%), *інтелектуальна сфера психіки* (3,5%), *архітектурні споруди* (3,3%), *професійно-духовна діяльність* (2,7%), *вольова сфера психіки* (0,7%), *одинокі простору* (0,6%).

Аналогічні тенденції спостерігаються й у особливостях виокремлених нами **дескрипторів ідеологем**, основною рисою яких є домінування “жіночих” асоціацій при образному осмисленні авторками дійсності. Так, значною чисельністю та деталізованістю вирізняються назви типово “жіночих” об’єктів повсякденного побуту, що належать до сфери “мікросвіту”: предмети одягу – *пальто, плащ, убрання, накидка, шаль, капелюх, шарф, спідня білизна* (*overcoat, cloak, garment, mantle, shawl, hat, scarf, underwear*), постіль і постільні принадлежности – *ковдра, диванна подушка, гамак, колыска, простирадла, подушка* (*blanket, cushion, hammock, cradle, bed sheets, pillow*), елементи хатнього інтер’єру й засоби ведення домашнього господарства – *занавіски, каструлі, рукомийник, прання, мило* (*curtains, pans, sink, laundry, soap*), реалії кухні: *гряда тіста* (*mound of dough*), *картопля-жульєн* (*julienne potatoes*), *сироп* (*syrup*), *черствий хліб* (*stale bread*). Зустрічаються й назви прикрас та коштовностей, інтерес до яких вважається суто жіночим: *намисто, самоцвіти, пряжки, шкатулка, стрічки* (*beads, band of gems, buckles, jeweler’s box, ribbon ends*). До “жіночих” дескрипторів домашньої сфери належать також назви різних видів тканиї матерії – об’єктів традиційно жіночого інтересу: *текстура, мішкочина, плюш, шовк, шерсть, оксамит, золота тканина* (*texture, sacking, plush, silk, wool, velvet, cloth of gold*), а також тканих виробів і пов’язаних з ними понять: *покривало, завіса, клубок, моток, килим, візеунок у горошок* (*coverlet, veil, skein, clot, carpet, polka dots*). Референти метафор і порівнянь часто уявляються письменницям витканими, спряденими чи сплетеними. Серед образних корелятивів вирізняються й конкретні назви жіночих рукоділ: передсмертні рухи людини порівнюються з *плетенням* (*knitting*), ворушіння комах у траві асоціюється з *вишиванням* (*embroidery*).

Очевидною гендерною маркованістю характеризується використання авторками жіночого фізіологічного досвіду для образного осмислення окремих моментів буття. Так, марність деяких людських якостей асоціюється з *овуляцією*, яка відбувається регулярно, незалежно від потреби в ній. Наприклад: *the surge of protection was just a part of her sex – as natural, and as useless, as the ova that had ripened and decayed for these six years in her body* (Sh.A.Grau, 93). В іншому прикладі зустрічаємо порівняння землі наповесні з матір'ю, груди якої переповнені молоком – *a mother whose breasts overflow* (C.Ozick, 196).

У результаті аналізу дескрипторів ідеологем було знайдено додаткове підтвердження інтересу авторок до живої, неживої природи й природних феноменів. При цьому частка дескрипторів ідеологем угруповання “об’єкти природи” (12,1%) виявилась більшою за кількість дескрипторів тематичної групи “феномени природи” (9,2%), що може вказувати на схильність авторок аналізованих текстів відзначати у навколишньому світі скоріш риси стабільності, аніж зміни та динаміку (пор. тезу Н.В.Бардіної про “чоловічу напружену енергію та жіночу постійну сталість”).

Поняття, пов’язані зі стереотипно чоловічою діяльністю, хоча й не дуже численні, представлені досить різноманітно, що можна розглядати як свідчення поступового стирання чітких граней між гендерно диференційованими ролями.

Наративи інтенціональності як показники особливостей **комунікативного стилю** авторок аналізуються з позицій кількісної репрезентації, тематичної специфіки та мовного оформлення коментарів-узагальнень.

Найхарактернішою комунікативною стратегією, яка прослідковується у виокремлених коментарях-узагальненнях, є тенденція до інтимізації мовлення як “художнього прийому, який створює враження дружнього спілкування автора з читачем” (А.В.Корольова). Ефекту інтимізації мовлення сприяє, перш за все, досить обмежена кількість узагальнень – 18 прикладів у 100 текстах, що можна розглядати як ознаку небажання авторок нав’язувати читачеві свою думку. По-друге, інтимного звучання надає проаналізованим коментарям специфічна “приземлена” тематика, домінування узагальнень особистісного плану (72,3%), присвячених проблемам взаєморозуміння, стосункам між чоловіком і жінкою, взаєминам людей у цілому, а також жіночим еротичним фантазіям. Узагальнення більш глобального характеру нараховують 5 прикладів – 27,7%. По-третє, виокремлені узагальнення вирізняються своїм мовним оформленням, а саме: використанням особових займенників 1-ї особи (*I, we, our*), що надають особистісного звучання висловленій думці; вживанням виразів пом’якшення висловлювань (*perhaps, it seems, maybe*) та залученням різних засобів іноказання, що допомагає уникнути категоричності суджень.

Наприклад: *This was disgrace, this was beggary. But what harm is in that, we say to ourselves at such moments, what harm in anything, the worse the better, as we ride the cold wave of greed, of greedy assent. A stranger’s hand, or root vegetables or humble kitchen tools that people tell jokes about; the world is tumbling with innocent seeming objects ready to declare themselves, slippery and obliging* (A.Munro, 2191). Зміст цього досить туманного філософствування стає зрозумілим у контексті

сюжету оповідання, в якому дівчинка-підліток, подорожуючи без супроводу дорослих у потязі, отримує свій перший сексуальний досвід: її тіло під прикриттям газети усю дорогу пестить пристойного вигляду попутник. Дівчинка витримує пестоші не стільки через страх і сором'язливість, скільки через цікавість, а згодом і приємність відчуттів. Таким чином, опорним у даному уривку є словосполучення “*рука незнайомця*” (*a stranger's hand*), що набуває ситуативного значення “засіб отримання сексуальної насолоди”. Контекстуальними синонімами цього виразу виступають в уривку словосполучення “*root vegetables*” (*коренеплоди*), “*humble kitchen tools*” (*звичайні кухонні інструменти*). Основна ж думка полягає в тому, що немає нічого осудливого та шкідливого у використанні жінками доступних їм засобів сексуального задоволення. Ефект інтимізованого мовлення створюється в наведеному прикладі за рахунок досить особистісної проблеми, якій присвячено коментар – жіночі еротичні фантазії, а також завдяки використанню інклюзивного особового займенника *ми* (*we say; as we ride*).

Найважливішим моментом для виокремлення **наратем фокалізації** виступає положення про розмежування внутрішньої фокалізації, прив'язаної до певного персонажа, та зовнішньої фокалізації, яка асоціюється з оповідачем як суб'єктом розповіді, що знаходиться поза фабульним простором (М.Баль, Ж.Женет, Ш.Ріммон-Кенан, С.Фляйшман). При цьому фокалізація може залишатись незмінною протягом усього тексту (*стала фокалізація*) або ж розподілятися між декількома фокалізаторами (*варіативна*). Зміна фокалізатора може бути суто внутрішньою – від одного персонажа до іншого, хоча найчастіше вона проявляється у переході від зовнішньої перспективи оповідача до внутрішньої позиції персонажа/персонажів. Наявність того чи іншого фокалізатора маркується в тексті за допомогою певних ціннісних шкал щодо презентації подій, а зміна фокалізатора сигналізується мовними засобами.

Використання персонажів у ролі фокалізаторів (як єдиних у тексті чи поперемінних з оповідачем) зустрічається в 98% текстів; у 2% оповідань ситуація подається лише крізь призму бачення зовнішніх неперсоніфікованих фокалізаторів-оповідачів. Оповідання, в яких роль фокалізатора відводиться жінці (дівчині, дівчинці) відзначаються вагомою кількісною перевагою серед проаналізованих текстів, що вказує на значущість гендерної приналежності суб'єкта сприйняття та оцінки текстових подій для жінок-письменниць. Так, у 62% проаналізованих текстів основними фокалізаторами виступають одна чи декілька персонажів-жінок, чоловіки-персонажі виконують роль фокалізаторів у 25% текстів, у 9% оповідань перспектива подання текстових подій варіює між героями чоловіками з одного боку, та жінками – з іншого, у 2% текстів фокалізація розподіляється між багатьма персонажами різної статі.

Суттєвою рисою фокалізації у проаналізованих текстах є також той факт, що в більшості випадків авторська оцінна модальність, під якою розуміється експліцитно чи імпліцитно виражене авторське ставлення до зображуваного (М.І.Данилко), не суперечить аксіологічній позиції жінки-фокалізатора. Відчутна схильність письменниць до конструювання позитивного образу

фокалізатора жіночої статі, очевидно, дає авторкам змогу адекватніше виразити власне сприйняття та розуміння світу, залучаючи арсенал специфічних прийомів, що відповідають психології автора-жінки і повноцінне втілення яких можливе саме за допомогою жінки-фокалізатора.

До основних тактик реалізації наратеми фокалізації, втіленої в образі персонажа-жінки, можна віднести: а) акцентування значущості розмови як еквівалента близькості та розуміння між персонажами; б) уважність фокалізатора до особистісних характеристик персонажів; в) наголошення ролі запахів, звуків, дотиків, візуальних образів та асоціацій; г) позначення типово жіночих почуттів та особливостей психіки; д) підкреслення специфіки жіночої сексуальності; е) залучення жіночого фізіологічного досвіду для опису ситуації. Як взяті окремо, так і особливо в їхній комбінації, ці тактики сприяють втіленню загальної стратегії інтимізації мовлення, надаючи текстам особливого “жіночого” звучання.

Наприклад: *This silence was the last thing she had expected. For weeks she'd been saving stray bits of gossip, weaving together the family stories she would tell him. There were three hundred people in her family – most of them related to each other in three or four different ways, all leading intricate and scandalous lives she had planned to discuss in detail, but instead she stared sadly out the window. You'd think Hasan would ask. You'd think they could have a better conversation than this, after such a long time. Disappointment made her cross, and now she stubbornly refused to speak* (A.Tyler, 320). У наведеному прикладі конфлікт між персонажем-жінкою та її сином розгортається навколо відмінних уявлень жінок і чоловіків про вияв взаєморозуміння. Обговорення подробиць життя численних родичів та пов'язаних з ними скандалів (*there were three hundred people in her family <...> all leading intricate and scandalous lives she had planned to discuss in detail*) слугує проявом “жіночого” бачення емоційної близькості. Відсутність у персонажа-чоловіка цікавості до зазначених тем розглядається жінкою-фокалізатором як ознака відчуженості з його боку, викликаючи в неї розчарування й образу. Оскільки фокалізатором виступає жінка, то ситуація зображається саме з жіночої позиції, а персонаж-чоловік подається як порушник “правильних” комунікативних норм, а, отже, як винуватець непорозуміння (*you'd think Hasan would ask; you'd think they could have a better conversation than this*).

До основних тактик втілення **наратеми адресації** у проаналізованих текстах належать: використання запитальних та окличних речень (в 69% текстів); конструювання реакції оповідача на можливу репліку ймовірного адресата (в 11% оповідань); вклинювання в мовлення оповідача парентез (у 60% оповідань) та відступів, зокрема для роз'яснення моментів стосовно індивідуальних характеристик персонажів, особливостей їхніх стосунків, деталей оточення; використання безпосередніх звертань до читача (в 23% текстів); введення інтимних особистісних подробиць (у 16% оповідань). У результаті залучення авторками згаданих мовних засобів узагальнений уявний адресат вимальовується в досліджуваних текстах в образі близького друга, наділеного здатністю до емоційного реагування та співчуття, з яким/якою можна поговорити відверто, поділитись проблемами й переживаннями, обговорити інших людей та якому/якій

можна довірити найінтимніші подробиці особистого життя. Зазначені тактики втілення наратеми адресації у досліджуваних текстах є засобами реалізації комунікативної стратегії інтимізації мовлення, яка прослідковується також і в наратемі інтенціональності та наратемі фокалізації. Виражена загальна схильність авторок до інтимізації мовлення цілком узгоджується зі стереотипом щодо дружніх антиавторитарних стратегій жінок-письменниць.

Вивчення **емотивного стилю** авторок базується на кількісних та якісних особливостях **емотем**. Виокремлені емотеми репрезентують 14 тематичних груп як стереотипно “жіночих”, так і суто “чоловічих” емоцій. Зіставлення антонімічних угруповань “жіночих” та “чоловічих” емотем у їхній кількісній представленості показало досить неоднозначну картину. З одного боку, отримані дані дають підстави сумніватись у виправданості деяких стереотипів стосовно жіночого емотивного стилю. Так, емотеми *радості та задоволення* (12%) посідають вищу сходинку у градації емотивних пріоритетів авторок, порівняно з емотемами *невдоволення-смуtku* (10,3%), що засвідчує життєствердність та оптимізм жіночих художніх текстів всупереч уявленням про їхню мелодраматичність та сентиментальність. Було виявлено й домінування “чоловічих” емотем *гордості-гідності* (1,9%) над “жіночими” емотемами *покірності-приниженості* (0,6%). Разом з тим, знаходимо підтвердження й тому, що в жіночому емотивному стилі почуття *дружелюбності* (18,6%) є кількіснішими за “чоловічі” емотеми *ворожості* (15,3%), типово “жіночі” емоції *збентеження-неспокою* (20,4%) переважають над почуттями *самовладання та заспокоєння* (7,3%). Широко представлені також емоції *смуtku* (10,3%), почуття *здивування й спантеличення* (4,6%), *сорому й каяття* (3%), *цікавості-інтересу* (2,4%), що не суперечить стереотипним переконанням стосовно жіночого мовлення.

Вивчення **модифікаторів емотем** підтверджує стереотип про надзвичайну уважність жінок-письменниць до передачі різноманітних відтінків емоцій. Деякі з засобів модифікації емотем, що знаходять своє відображення у стереотипних уявленнях про особливості жіночого мовлення, виявились досить ємно представленими у досліджуваних текстах, наприклад, інтенсифікатор *so* (278 прикл.; 45,1% від усіх інтенсифікаторів) та гіперболізатор *terribly* (15 прикл.; 2,4% від усіх гіперболізаторів). Проте аналіз показав і присутність рис, притаманних типово “чоловічому” мовленню: інтенсифікаторів, виражених вигуками та підсилювальними конструкціями зниженого характеру (*damn, hell, blasted, devilish* – 23 прикл.; 3,7% від загального числа інтенсифікаторів). Наявність таких мовних засобів у проаналізованих текстах вказує на розмивання межі між чоловічим та жіночим у сучасному суспільстві.

Розділ 3. “Прояви гендерних характеристик художнього мовлення в індивідуально-авторському аспекті: зіставний аналіз творів Ф.С.Фіцджеральда та З.Фіцджеральд”. Аналіз когнітивного стилю письменницького подружжя Фіцджеральдів зосереджено на тропеїці, для створення якої авторами були залучені типово “жіночі” й суто “чоловічі” реалії. Здійснене дослідження виявило домінування “чоловічих” тенденцій у когнітивному стилі Ф.С.Фіцджеральда при деякій гендерній роздвоєності когнітивного стилю З.Фіцджеральд.

Основними ознаками “жіночості” когнітивного стилю З.Фіцджеральд виступають: очевидна схильність письменниці до використання ідеологем та дескрипторів ідеологем “домашньої сфери”; помітна деталізованість тематичних угруповань “жіночих” референтів та корелятивів тропеїки як вияв типово “жіночої” уважності авторки до дрібних деталей оточення.

До типово “чоловічих” рис когнітивного стилю авторки роману “Save Me the Waltz” можна віднести: виражений інтерес письменниці до “чоловічих” реалій макросвіту, як-то: сенс життя, самореалізація особистості, розумова сфера психіки; а також використання в ролі корелятивів тропеїки понять, пов’язаних з технікою, морською, військовою справою й іншими “чоловічими” заняттями.

Когнітивний стиль Ф.С.Фіцджеральда вказує на інтерес автора до таких суто “чоловічих” аспектів буття, як політика, професійна діяльність, спорт, техніка, а також особистість, его людини. “Чоловічі” референти та кореляти тропеїки виявились значно різноманітнішими за типово “жіночі” ідеологеми й дескриптори ідеологем. Як свідчення домінування чоловічих тенденцій у когнітивному стилі автора роману “Tender is the Night” можна розглядати також глобальність сприйняття та інтерпретації письменником дійсності, зосередженість на загальних моментах при нехтуванні дрібною деталізацією концептів, залучених ним при образному осмисленні буття.

Дослідження **комунікативного стилю** авторів базується на аналогічності типу розповіді в аналізованих романах, що написані в класичній манері, де естетичним (ідейним) центром виступає всезнаючий оповідач, що знаходиться поза фабульним простором. У специфіці втілення образу оповідача – **наратемі інтенціональності** – у романі Ф.С.Фіцджеральда спостерігаємо превалювання чоловічих тенденцій, що знаходить свій прояв, зокрема, в чіткій розстановці авторських акцентів у тексті, послідовному коригуванні різних поглядів на текстові події та головного героя. У романі ж З.Фіцджеральд світ занадто хаотичний та невпорядкований, у ньому переплітаються мрії та випадковості, зв’язки між різними елементами позначаються лише натяком або ж взагалі не вказуються. Письменниця широко використовує сюрреалістичний підхід, сполучаючи несполучуване, нагромаджуючи несподівані елементи. Подібний підхід ілюструє емоційне, асоціативне бачення дійсності, унеможливорює категоричність оцінки зображуваного та нав’язування авторської позиції. Інакше кажучи, роман З.Фіцджеральд більше відповідає традиційним уявленням про “жіночий” комунікативний стиль, який апелює до серця, а не розуму читача (В.Вулф). Разом з тим, у обох авторів помітна така типово “чоловіча” риса, як схильність до абстрагування та узагальнень.

Аналіз **наратемі фокалізації** в обох творах виявив наявність ознак, що узгоджуються з гендером письменників. Провідником авторських поглядів на зображувану ситуацію у романі З.Фіцджеральд виступає персонаж-жінка, яка наділяється своєрідною комбінацією “чоловічих” та “жіночих” рис. Основним фокалізатором у романі Ф.С.Фіцджеральда є персонаж чоловічої статі.

Вивчення специфіки **наратемі адресації** в романах “Save Me the Waltz” та “Tender is the Night” вказує на гендерно відмінні уявлення авторів щодо художньої

комунікації: засоби параметризації уявного читача в романі З.Фіцджеральд носять інтимізованіший характер, порівняно з відповідними одиницями в романі Ф.С.Фіцджеральда. Найяскравіше ця тенденція прослідковується у вживанні письменниками займенників 1-ї та 2-ї особи, парентез, а також у використанні особистісних інтимних подробиць. Так, у романі “Tender is the Night” займенники 1-ї особи множини містяться найчастіше в реченнях, зміст яких носить абстрактний, узагальнюючий характер. Як наслідок, значення займенника *we* стає еквівалентним займеннику *one* або ж іменнику *people*. Наприклад: *Similarly we are seldom sorry for those who need and crave our pity – we reserve this for those, who by other means, make us exercise the abstract function of pity* (TN, 119). Для роману З.Фіцджеральд характерним є поширення авторського “ми” не лише на людей взагалі, а й на близьких за певними параметрами осіб. Наприклад: *The pink flare from the streetlights tinted the canopy scalloping of the trees to liquid bronze: those lights are one of the reasons why the hearts of Americans bump spasmodically at the mention of France: they are identical with the circus flares of our youth* (SMW, 102). Вживання виразу “наша молодість” апелює до спільного з читачем життєвого досвіду, однакових вікових характеристик. Включення такого “наш” до авторського мовлення сприяє інтимізації, створенню ефекту близькості між адресантом й адресатом текстової комунікації.

Дослідження емотемного складу та модифікаторів емотем у романах “Tender is the Night” та “Save Me the Waltz” дає підстави говорити про наявність гендерної роздвоєності в **емотивному стилі** авторів обох творів. Свідченням певної “жіночості” емотивного стилю Ф.С.Фіцджеральда виступає схильність письменника до вживання слів, що називають почуття, емоції, психічні стани: щільність **емотем** на сторінку тексту у романі “Tender is the Night” становить 1,5 одиниць, що перевищує відповідну цифру в оповіданнях американських авторок (1,1 одиниці). Однак співвідношення “чоловічих” та “жіночих” угруповань емотем у романі “Tender is the Night” (за винятком емотем *ворожості-нерозуміння*) засвідчує маскулінність емотивних пріоритетів письменника. Виявом домінування “чоловічих” ознак в емотивному стилі Ф.С.Фіцджеральда виступає й порівняно незначна схильність автора до використання засобів підсилення емоцій – **гіперболізаторів** та **інтенсифікаторів** – загальна частка яких (49,1%) значно менша, ніж в оповіданнях американських письменниць (83,1%).

Ознакою прояву “чоловічих” тенденцій в емотивному стилі З.Фіцджеральд слугує кількісний та якісний склад **емотем** у романі “Save Me the Waltz”: назви типово “жіночих” емоцій *збентеження-неспокою* (14,3%), *приятно-доброзичливості* (14,6%), *покірності-приниженості* (0,4%) виявились у процентному співвідношенні менш численними, аніж в текстах оповідань американських авторок (відповідно: 20,4%, 18,6%, 0,6%), тоді як стереотипно “чоловічі” емотеми *ворожості-нерозуміння* (19,3%), *заспокоєння-самовладання* (13,5%), *гордості-гідності* (3,7%) перевищують частку аналогічних емотем у згаданих оповіданнях (відповідно: 15,3%, 7,3%, 1,9%). Разом з тим, аналіз **модифікаторів емотем** виявив “жіночу” уважність письменниці до відтворення різних відтінків та сили почуттів при переважанні мовних засобів

підсилювального характеру – *інтенсифікаторів* та *гіперболізаторів*, що складають разом 70,3% від усіх виокремлених модифікаторів.

ВИСНОВКИ

Когнітивний, комунікативний та емотивний стилі мовної особистості авторів різної статі формуються під впливом гендерних мовленнєвих стереотипів, що базуються на традиційному для певного соціуму розподілі гендерних ролей.

Основні риси когнітивного, комунікативного та емотивного стилів мовної особистості американських письменниць в цілому узгоджуються з гендерними мовленнєвими стереотипами. Домінуючою ознакою *когнітивного стилю* авторок, показниками якого слугують референти й кореляти тропів (відповідно, ідеологеми та дескриптори ідеологем), є спрямованість на найближче оточення – у мікросвіт. Провідною *комунікативною стратегією*, що послідовно прослідковується в особливостях втілення образу оповідача (наратемі інтенціональності), образу персонажа-фокалізатора (наратемі фокалізації) та образу читача (наратемі адресації), виступає прийом інтимізації мовлення. Вивчення кількісного розподілу тематичних угруповань емотем засвідчує превалювання позначень “жіночих” емоцій слабкості в *емотивному стилі* авторок досліджуваних текстів. Результати аналізу виявили і “жіночу” уважність письменниць до відтворення тонких нюансів емоційних проявів за допомогою модифікаторів емотем.

Здійснене дослідження вказує на відсутність чіткої межі між чоловічим та жіночим у сучасному суспільстві, свідченням чого є: залучення авторками типово “чоловічих” реалій публічної сфери при створенні образності; вклинювання в авторське мовлення коментарів-узагальнень як проявів авторитарних комунікативних стратегій; наявність у проаналізованих оповіданнях позначення “чоловічих” емоцій сили та суто “чоловічих” засобів модифікації емоцій.

Можливість розходження між гендерними стереотипами та реальними особливостями чоловічого й жіночого художнього мовлення проявляється ще яскравіше при зіставленні окремих письменників різної статі. У мовній особистості З.Фіцджеральд, реконструйованій на базі роману “Save Me the Waltz”, прослідковується роздвоєння гендерних ознак у трьох визначених стилях. У мовній особистості Ф.С.Фіцджеральда, що реконструюється з опорою на роман “Tender is the Night”, спостерігається домінування “чоловічих” тенденцій у когнітивному та комунікативному стилях при деякій гендерній подвійності в емотивному стилі.

Основні положення дисертації висвітлені в таких публікаціях авторки:

1. Генезис гендерної диференціації мовлення // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія Філологія. – Вінниця: Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – 2000. – Вип. 2. – С. 191-193.
2. Літературна традиція у світлі гендерної теорії // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго. – 2000. – Вип. 2. – Т. 3. – С. 200-205.
3. Особливості концептуальної картини світу мовної особистості автора-жінки // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: Рута. – 2000. – Вип. 98. – С. 162-167.

4. Відображення особливостей мовної картини світу жінки-письменниці в авторській образності // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія Філологія. – Вінниця: Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – 2001. – Вип. 3. – С. 233-237.

5. Прояви гендерної специфіки комунікативного стилю художнього мовлення в індивідуально-авторському аспекті (на матеріалі романів Ф.С.Фіцджеральда “Tender is the Night” та З.Фіцджеральд “Save Me the Waltz”) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського нац. лінгв. ун-ту. – Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т. – 2002. – Вип. 6. – С. 270-275.

6. Фокалізатор-жінка у художніх текстах сучасних американських письменниць // Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вузі та школі: Тези доповідей та повідомлень звітної наук. конф. викладачів і студентів ф-ту іноземних мов Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського. – Вінниця: Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – 2001. – Вип. 5. – С. 15-17.

7. Кількісні та якісні особливості емотем у коротких оповіданнях сучасних американських авторок // Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вузі та школі: Тези доповідей та повідомлень звітної наук. конф. викладачів і студентів ф-ту іноземних мов Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського. – Вінниця: Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – 2002. – Вип. 6. – С. 24-26.

АНОТАЦІЯ

Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англomовних художніх текстів (на матеріалі американської прози ХХ сторіччя). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2003.

Дисертація присвячена вивченню мовної маніфестації гендерної приналежності авторів у англomовних художніх текстах. Встановлено, що основні риси когнітивного, комунікативного та емотивного стилів колективної мовної особистості американських письменниць ХХ сторіччя в цілому узгоджуються з гендерними мовленнєвими стереотипами. Домінуючою ознакою когнітивного стилю авторок, показниками якого слугують референти й кореляти тропів (ідеологеми та дескриптори ідеологем), є спрямованість на найближче оточення – у мікросвіт. Провідною комунікативною стратегією, що послідовно прослідковується в особливостях втілення образу оповідача (наратемі інтенціональності), образу персонажа-фокалізатора (наратемі фокалізації) та образу читача (наратемі адресації), виступає прийом інтимізації мовлення. Аналіз емотивного стилю авторок засвідчує превалювання типово “жіночих” емотем в аналізованих оповіданнях, а також наявність значної кількості модифікаторів емотем як мовних засобів відтворення різних відтінків й ступеню прояву емоцій.

Зіставлення окремо взятих письменників різної статі виявило певне

розходження між гендерними мовленнєвими стереотипами та реальними особливостями чоловічого та жіночого художнього мовлення. У мовній особистості З.Фіцджеральд чітко прослідковується роздвоєння гендерних ознак у трьох стилях. У мовній особистості Ф.С.Фіцджеральда спостерігається домінування “чоловічих” тенденцій у когнітивному та комунікативному стилях при деякій гендерній подвійності в емотивному стилі.

Ключові слова: гендер, мовна особистість, когнітивний стиль, комунікативний стиль, емотивний стиль, ідеологема, дескриптор, нарратема, емотема, модифікатор.

АННОТАЦИЯ

Козачишина О.Л. Лингвистические проявления гендерных характеристик англоязычных художественных текстов (на материале американской прозы XX века). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2003.

Диссертация посвящена изучению манифестации авторской гендерной принадлежности в англоязычных художественных текстах. В основу исследования положена теория языковой личности, рассматриваемой с позиций особенностей когнитивного, коммуникативного и эмотивного стилей, формирующихся под влиянием гендерных речевых стереотипов. Показателями гендерной специфики когнитивного стиля языковой личности служат референты и корреляты авторской образности, выступающие, соответственно, идеологемами и дескрипторами идеологем. Основной единицей исследования коммуникативного стиля считается нарратема художественного текста как доминирующая стратегия литературного диалога, опирающаяся на ряд коммуникативных тактик. Нарратема раскрывается в тексте в трёх основных ракурсах: в особенностях воплощения образа рассказчика (нарратема интенциональности), образа персонажа-фокализатора (нарратема фокализации) и образа читателя (нарратема адресации). Базовой единицей эмотивного стиля языковой личности выступает эмотема как качественная разновидность эмоции, обозначаемой в художественном тексте. Языковые средства выражения различных оттенков и степени проявления эмоций выполняют роль модификаторов эмотем: интенсификаторов, гиперболизаторов, модераторов и модификаторов качества.

Проведенное исследование позволило установить, что основные черты когнитивного стиля коллективной языковой личности американских писательниц XX века согласуются с гендерными стереотипами, в соответствии с которыми женский когнитивный стиль детерминирован доминированием фактора домашней сферы, направленностью на ближайшее окружение – в микромир. Подтверждением тому служит частотное использование писательницами реалий повседневного быта, женских видов деятельности, особенностей женского физиологического опыта в роли идеологем и дескрипторов идеологем.

Установленные особенности коммуникативного стиля языковой личности

американских авторов-женщин подтверждают существующий стереотип о преобладании дружественных, антиавторитарных тенденций в коммуникативных стратегиях женщин-писательниц. Ведущей коммуникативной стратегией, последовательно проявляющейся в языковых особенностях воплощения нарратемы интенциональности, нарратемы фокализации и нарратемы адресации в проанализированных текстах, выступает прием интимизации речи.

Анализ эмотивного стиля американских писательниц выявил наличие тенденций, не противоречащих стереотипу о гиперэмоциональности авторов-женщин, а именно: преобладание в проанализированных текстах обозначения типично “женских” эмоций слабости, а также “женское” стремление к передаче тонких нюансов эмоций при помощи различных средств модификации. Частотными в исследуемых рассказах оказались интенсификатор *so* и гиперболизатор *terribly*.

Изучение коллективной языковой личности американских писательниц служит основой для установления доминирующих тенденций использования языка авторами-женщинами. Как показывает анализ языковой личности в индивидуально-авторском аспекте, особенности речи отдельных писателей разного пола могут значительно отклоняться как от стереотипов, так и от общих гендерно зависимых тенденций в художественной речи. В языковой личности З.Фицджеральд, реконструированной на основе романа “*Save Me the Waltz*”, прослеживается раздвоение гендерных признаков в когнитивном, коммуникативном и эмотивном стилях. В языковой личности Ф.С.Фицджеральда, восстановленной с опорой на роман “*Tender is the Night*”, наблюдается преобладание “мужских” черт в когнитивном и коммуникативном стилях при некоторой гендерной раздвоенности в эмотивном стиле.

Ключевые слова: гендер, языковая личность, когнитивный стиль, коммуникативный стиль, эмотивный стиль, идеологема, дескриптор, нарратема, эмотема, модификатор.

RESUME

Kozachyshyna O.L. Linguistic Manifestations of Gender Properties in English Literary Texts (A Study of the 20-th Century American Fiction). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology by speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2003.

The dissertation focuses on linguistic manifestation of the author's gender in English literary texts. It was established that the main features of cognitive, communicative and emotive styles of the 20-th century American women-writers' collective language personality on the whole correspond to gender speech stereotypes. The dominant trait of the authors' cognitive style, exposed through the target and source domains of tropes (ideologemes and ideologemes' descriptors) is its orientation towards the microworld as an immediate environment. The prevailing communicative strategy consistently traced in the peculiarities of the narrator's image (narrateme of intentionality), character-focalizer's image (narrateme of focalization) and reader's image (narrateme of addressee-orientation) is speech intimisation. The study of the

writers' emotive style attests to the prevalence in the analyzed texts of typically "feminine" emotemes and a great number of emotemes' modifiers which serve to reflect various shades and degrees of emotions.

A comparative study of individual writers representing different genders shows some discrepancy between gender speech stereotypes and actual features of female and male literary discourse. The split of gender traits is evident in all three styles of Z.Fitzgerald's language personality. F.S.Fitzgerald's language personality exhibits prevalence of masculine features in his cognitive and communicative styles with some gender split in his emotive style.

Key words: gender, language personality, cognitive style, communicative style, emotive style, ideologeme, descriptor, narrateme, emoteme, modifier.

Підписано до друку 08.05.2003 р. Формат 60х90/16.
Ум.друк.арк. 0,9. Обл.-вид.арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 97.

Видавництво “Науковий світ”[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

03150, м.Київ-150, вул. Горького, 51, оф. 1211.

227-01-89, 419-38-44